

Adoption med förhinder – Samtal med adopterade och adoptivföräldrar om vardagsrasism och etnisk identitet.

Tobias Hübinette & Carina Tigervall, Mångkulturellt centrum 2008:5

Att synliggöra diskriminering

Författarna vill med sin undersökning ifrågasätta den förklaringsmodell som råder när det gäller att förstå varför adopterade, i vissa studier, är överrepresenterade när det gäller psykisk ohälsa och bristande social anpassning, nämligen att traumatiserande erfarenheter före adoptionen, anknytnings- eller identitetsproblematik, problem i adoptivfamiljen eller på senare tid även neurologiska handikapp, kan ligga bakom en sådan problembild. De vill föra fram en alternativ förklaringsmodell som innebär att det är den diskriminering och de fördomar som drabbar invandrare i Sverige, och som även drabbar utlandsfödda adopterade, som förklarar det negativa utfallet.

Författarna använder en stor del av inledningen i boken till att resonera kring varför man väljer att tala om ras istället för etnicitet. De anser att etnicitet ofta används på ett felaktigt sätt eftersom begreppet avser tillhörighet till en viss folkgrupp kopplat till bland annat en kollektiv historia, en delad kultur, ett gemensamt språk, en gemensam religion och vissa fall också en gemen-

sam nationalstat. Författarna menar att begreppet därmed skulle vara missvisande att använda i relation till adopterade och adoptivfamiljer, medan ras är mer lämpligt att använda när man talar om diskriminering relaterad till människor med ett icke-vitt utseende.

I studien används begreppet icke-vit för att beteckna människor vars tillhörighet till Sverige och svenskheten ifrågasätts. Även om gränsen mellan vit och icke-vit kan vara flytande och svårdefinierad på grund av sammanhanget, väljer författarna att använda detta begrepp. De menar att diskrimineringsfaktorn gör det befogat att beteckna de människor, som i viss kontext drabbas av sorterande i raser, som icke-vita.

De tar emellertid avstånd från rasbegreppet i traditionell bemärkelse och anser att det inte finns någon biologisk grund för att dela in människor i raser, däremot vill de tala om kroppar som markörer. Lika lite som etnicitet, är ras något som man är eller har, utan något som människor tillskrivs, och tillskriver andra och sig själva, genom att individer och grupper sorteras utifrån olika utseenden.

Den övergripande teoretiska utgångspunkten för studien är ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, vilket innebär att författarna ser kategorier som ras och etnicitet som historiskt, politiskt, socialt och kulturellt skapade. Kategorier som är

under ständig förhandling och förändring och vars betydelse därför inte kan fixeras.

När författarna använder rasbegreppet hänvisar de till forskningsfältet kritisk rasforskning där det hävdats att rasbegreppet fortfarande har relevans i postkoloniala och mångkulturella västerländska samhällen och betyder lika mycket som klass, kön, nationalitet och sexualitet. De menar att ras ibland bör studeras separat från etnicitet, utan att utgöra en undergrupp. Som exempel tas svarta amerikaner som inte kan sägas vara etniska afrikaner efter att ha levt i USA lika länge som vita amerikaner. I första hand är det utseendet som skiljer dessa två grupper åt.

Ett annat begrepp som författarna använder är rasifiering, vilket syftar på den process som tillskriver individer och grupper olika egenskaper och beteenden utifrån utseendemässiga särdrag och som kategoriserar och rangordnar grupper av människor utifrån historiskt förankrade föreställningar, något som drabbar utlandsfödda adopterade på samma sätt som det drabbar andra invandrare.

De adopterades perspektiv – det sakande samtalsutrymmet

Första delen av boken är författad av Hübinette och återspeglar samtal med 20 adopterade i åldern 21-48 år, där merparten kommer från Korea. Gruppen

är speciellt sällsynta att det gemensamma för dem som valde att delta i studien är att de sällan eller aldrig tidigare getts möjlighet att berätta för någon om sina upplevelser av att se annorlunda ut och att särbehandlas. De adopterade intervjuas om hur de upptäckte att de »bebor en icke-vit kropp», hur de förhåller sig till frågor som rör ras, rasism och diskriminering, hur de identifieras av andra som invandrare eller svensk samt hur de förhåller sig till ibland stereotypa identifikationer.

Exemplen från intervjuerna visar hur de adopterade möter diskriminerande situationer i såväl familje- som offentliga situationer, hur känsligt och svårt det kan vara för dem att berätta om sina erfarenheter och att de upplever en bristande förståelse för hur krävande det kan vara att hantera sådana situationer. Hübinette visar på hur adopterade använder sig av olika strategier för att hantera detta. En strategi är att tänka bort den icke-vita kroppen och acceptera en färgblindhetsideologi – att förneka och ignorera sin »annanhet». Andra strategier är att bli normal och lagom eller udda och stå utanför, att använda sig av svenska språket för att markera sin svenskhets eller på olika sätt understryka att man är adopterad. Strategin att tänka bort ras och tabuisera rasbegreppet anser han inte kan fungera som en antirasistisk strategi, utan leder till en färgblindhetsattityd som istäl-

let riskerar att förstärka vardagsrasismen, eftersom den då inte längre kan beskrivas och benämnas i ord.

Hübinette resonerar vidare om att ras kan förstås på ett liknande sätt som kön och att det går att överskrida ras på samma sätt som kön. De adopterade skulle kunna betraktas som exempel på hur en till synes stabil och oföränderlig kategori som ras kan vara lika förhandlingsbar och översättningsbar som könscategorin. De adopterade tvingas ta ställning till om de tillhör majoriteten eller minoriteten och har krav på sig att ge sig till känna, »komma ut» och välja sida.

Adoptivföräldrarnas perspektiv – individens ansvar

Tigervall är författare till den andra delen av boken vilken bygger på intervjuer med adoptivföräldrar enskilt och i grupp samt texter skrivna för och av adoptivföräldrar. Merparten tycks vara föräldrar till yngre barn. Författaren fokuserar i sin del av studien på vita adoptivföräldrars relation till ras och erfarenheter av rasrelaterad diskriminering samt deras sätt att hantera motståndstrategier.

De intervjuade adoptivföräldrarna uttrycker en medvetenhet om att problem med diskriminering kan finnas på strukturell nivå, men de antar ändå att svaren och lösningarna måste finnas på det individuella planet. Detsamma visar de råd som ges till adoptivföräld-

rar eller som föräldrarna själva uppfattar som viktiga strategier, nämligen att man genom att stärka barnens självkänsla och identitet rustar dem att möta negativa erfarenheter av att vara icke-vita.

Tigervall menar att den betoning som i dagens samhälle finns på individualism, att individen – familjen själv måste hitta lösningar på de problem som uppstår, är begränsande när det gäller att komma till rätta med företeelser som rasism.

Hon tror att lösningen ligger i ett aktivt kollektivt engagemang och menar att kollektiva aktioner mot diskriminering skulle gynna dagens adoptivföräldrar genom att man då utmanar en orättfärdig exkludering av alla människor med icke-vita utseenden – däribland adopterade barn och vuxna. Hennes förhoppning är att adoptivföräldrar och adoptionsorganisationer är beredda att ta en diskussion om och att bedriva opinion och samarbete med andra intressegrupper mot diskriminering, eftersom de tveklöst vill barnens bästa.

Slutsatser av studien

Författarna menar att resultatet av deras studie visar på att ras bör tas upp på forskningsagendan på samma sätt som kön, klass, sexualitet och etnicitet och att uttrycket etnisk diskriminering inte fångar in den diskriminering som uteslutande sker på grundval av ras. De pekar också på att adopterade, för att hantera negativa

bemötanden i samhället, måste utveckla olika identifikationer och strategier för att navigera och förhandla mellan alla de etniska och rasliga tillskrivningar och kategoriseringar de möter, något som också framkommit i andra studier. Dessa strategier kräver energi och förtjänar respekt. Undersökningen visar också på att det kan vara svårt för adopterade att hitta samtalsutrymme för frågor som rör hur de uppfattar sig själva och blir bemötta av andra.

Att synliggöra att adopterade utsätts för samma typ av fördomar och diskriminering som andra svenskar med icke

traditionellt nordiskt utseende är viktigt, liksom att visa att adoptivföräldrar genom att göra det till en icke-fråga lägger locket på och lämnar sina barn ensamma att hantera dessa frågor. Studien visar också på att adoptivföräldrar ser frågorna och problemen som något som ska lösas på individnivå, inte på strukturell nivå, och att det krävs ett större kollektivt engagemang för att komma åt diskriminering i vårt samhälle.

Undersökningen underbygger emellertid inte tillräckligt väl det som inledningsvis sägs vara intentionen, nämligen att utgöra en alternativ förkla-

ringsmodell avseende adopterades överrepresentation gällande psykisk ohälsa och bristande social anpassning. Diskriminering kan naturligtvis ge upphov till problem i livet, men vi vet också att erfarenheter av relationer, goda som dåliga, såväl före som efter adoptionen tillsammans med en individs fysiska och mentala kapacitet, utgör viktiga förutsättningar för hur vi mår och klarar av att leva våra liv.

Malin Irhammar
Docent i psykologi,
Centre for Educational Development, Lunds universitet

När man måste säga ifrån – om kritik och whistleblowing i offentliga organisationer.

Ulla-Carin Hedin, Sven-Axel Månsson & Ronny Tikkanen, Natur och Kultur, 2009

Det finns sedan några år tillbaka en debatt om att anställda inom offentlig verksamhet i ökande grad avstår från att säga ifrån när något på jobbet är fel. Detta trots att offentligt anställda inte bara har rättigheten att säga sin mening utan faktisk också i många fall skyldighet att göra det. Skälen till denna tystnadens kultur på arbetsplatser-

na är många, men framförallt handlar det om otrygghet i anställningen, risken för bestraffningar och upplevelser att det ändå inte har någon effekt.

I boken »När man måste säga ifrån« studerar författarna inte denna tystnadens kultur, utan hur det går för dem som trots allt säger ifrån. Blir de verkligen stämplade och ut-satta? Vilka konsekvenser får det för den enskilde arbetstagaren, för arbetsgruppen och arbetsorganisationen? Det saknas nästan helt tidigare svensk forskning på området, även om likartade frågeställningar berörts exempelvis vid studier av mobbning, arbetsrelaterad

stress och arbetsplatskonflikter. Däremot finns en relativt omfattande amerikansk forskning om »Whistleblowing«, men en del av den forskningen har koncentrerats till frågor om det finns någon speciell personlighetstyp som blir kritiker. Under senare år har dock även den amerikanska forskningen granskat själva händelseförloppet och konsekvenserna av kritik på arbetsplatser.

Boken är baserad på ett omfattande forskningsprojekt finansierat av FAS, som genomfördes mellan 2004 och 2006. Materialet utgörs av intervjuer med 28 personer som framfört kritik och ytterligare ett 30-tal